

HALINA GUZY STEINKE

Akademia Bydgoska

EDUKACJA KULTURALNA A STYL ŻYCIA

Kultury i edukacji nie można rozważać oddzielnie. Doświadczenie kulturalne ma charakter edukacyjny, czego dowodziła pedagogika kultury m.in. w pismach Hessena, Nawroczyńskiego i Znanieckiego. Dla rozwoju tego kierunku w Polsce szczególne znaczenie miał wybitny pedagog i filozof B. Suchodolski. W pismach z zakresu pedagogiki kultury podkreślał związek kultury z życiem codziennym. Kultura według Suchodolskiego jest wszechstronnym kształtowaniem życia ludzkiego w każdej chwili istnienia, nadaniem mu stylu widocznego w stosunku człowieka do siebie samego i do innych ludzi, do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Sens kultury widział w kategoriach wartości, odpowiedzialności i uczestnictwa. Ostrzegał także przed niebezpieczeństwami, jakie dla rozwoju kultury płyną ze zmieniających się warunków społecznych i współczesnej cywilizacji, tkwiących przede wszystkim w rozwoju techniki upowszechniającej konsumpcyjny styl życia, w de-

gradacji kultury współczesnej, sploteniu jej treści upowszechnianych przez środki masowego przekazu, osłabieniu uczestnictwa kulturalnego, pomniejszeniu rangi kultury w życiu społecznym (Suchodolski 1991). Pedagogika kultury przyczyniła się do istotnych przemian we współczesnej świadomości edukacyjnej. Do kategorii wzrostu ilościowego dodała kategorie jakościowe zwracając uwagę na człowieka jako na podmiot działań, na uwzględnienie wielostronności ludzkiej natury, wszystkich dyspozycji składających się na tzw. człowieka integralnego (por. Wojnar 1996). To spojrzenie pedagogiki na rolę kultury w kształceniu i wychowaniu człowieka poszerzyło się w ostatnich latach o prace poświęcone personalistycznemu ujęciu kultury rozumianej jako kategoria odnosząca się do samego człowieka. Pedagogika kultury jest tu rozumiana jako wychowanie człowieka w kulturze i dla kultury (Wojtyła).

Założenia pedagogiki kultury odwołujące się do kategorii wartości, odpo-

wiedzialności i uczestnictwa, a także miejsca i roli człowieka w kulturze i społeczeństwie stały się inspiracją dla przedstawianych rozważań. Patrząc na problem z perspektywy pedagoga społecznego, należy zwrócić uwagę na kulturę jako wynik ludzkiej aktywności, która tworzy rzeczywistość społeczną i wpływa na sposób życia w środowisku społecznym. Różnorodność zjawisk kulturowych, obszerność problematyki wymaga spojrzenia na problem z perspektywy różnych obszarów badawczych.

ROLA KULTURY DLA JEDNOSTKI I SPOŁECZEŃSTWA

Kultura to kategoria podstawowa w humanistyce, jej interdyscyplinarność pozwala na wielostronny ogląd tego zjawiska i ciągle poszerzanie jego rozumienia. Na potrzeby tego tekstu wykorzystyłam klasyczne już socjologiczne spojrzenie na kulturę F. Znanieckiego i A. Kłoskowskiej, filozoficzne podejście do kultury przez pryzmat człowieka jako osoby M.A. Krapca oraz psychologiczne W. Łukaszewskiego. Wszyscy ci autorzy z tak różnych obszarów nauki podkreślają znaczenie kultury dla prawidłowego rozwoju człowieka i społeczeństwa. Kultura tworzy jednostkę a jednostka tworzy kulturę. Zdaniem Znanieckiego i Kłoskowskiej na kulturę składają się rzeczy, myśli, idee, a także reguły operacji tymi rzeczami, myślami czy ideami. Kultura jest narzędziem komunikacji i przekazu informacji, jest nośnikiem systemu wartości i celów powszechnie uznawanych za istotne, dyktuje to, co jest doniosłe

i dobre. Kultura integruje i zespała ludzi, którzy jej podlegają i ją tworzą. Steruje ludzkim zachowaniem za pomocą ideału świata i ideału człowieka. Porządkuje świat i ludzi wedle pewnych kryteriów klasyfikacji, wartościowania. Kultura ponadto stymuluje i reguluje rozwój człowieka, stwarzając mu okazję do korzystania ze swego dorobku (Znaniecki 1990; Kłoskowska 1983). Kłoskowska podkreśla także, iż „kulturowo określone role wskazują jednostkom sposoby zachowania w konkretnych sytuacjach społecznych i pozwalają im przewidywać reakcje partnerów interakcji i kulturowo określone pozycje, do których przywiązane są określone obowiązki i przywileje, dostarczają orientacji co do własnego miejsca w społeczeństwie oraz miejsc innych ludzi. Świadomość wspólności uznawanych wartości i norm zapewnia poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji” (Kłoskowska 1983, s. 55–56). Podkreśla się także znaczenie dziedzictwa kulturowego, które leży u podstaw każdego życia kulturalnego. Na płaszczyźnie życia kulturowego społeczność nie zaczyna nigdy od nowa – zawsze nawiązuje do treści, które już wcześniej były uświadamiane, do dążeń, które przedtem były żywione. Przetwarza się je, zmienia, wzbogaca. Kultura jest ciągłą zmianą i poszukiwaniem opartym na dziedzictwie (Rybicki 1979) poprzez jego kontynuację lub negację. W filozoficznym podejściu M. Krapca „kultura jest to rzeczywistość tworzona przez człowieka na drodze jego osobowych przeżyć i działań tak jednostkowych, jak i społecznych (Krapiec 1999). W podejściu psychologicznym wydobywa się znaczenie jednostki dla rozwoju kultury.

Zdaniem W. Łukaszewskiego człowiek jest wytworem, nosicielem lub twórcą kultury. Wytwory kultury maksymalizują szansę rozwoju jednostki, ukierunkowują człowieka na określone wartości i określone reguły działania. Człowiek przyswaja kulturę i staje się jej nosicielem, bardziej na użytek innych niż swój własny, ponieważ nosiciel kultury jest jej propagatorem. Człowiek jest także twórcą kultury. Udział każdego człowieka w jej tworzeniu wynika z konieczności przetwarzania przyswajalnej kultury (doświadczenia społecznego) przez pryzmat doświadczeń indywidualnych. Każdą, nawet najdrobniejszą innowację, bez względu na to, jakiej dotyczy dziedziny życia, uznać należy za tworzenie kultury, ponieważ każda taka część składa się na całość, nazywaną kulturą współczesną (W. Łukaszewski 1984). Tak rozumiana kultura pozostaje kategorią otwartą, w której znaleźć mogą miejsce nowe tendencje tworzące nowe jakości, a jednostce pozostawiona zostaje przestrzeń, w której może dokonywać wyborów.

EDUKACJA PRZEZ KULTURĘ

W dyskusji nad jakością i metodami edukacji młodego pokolenia trudno znaleźć ten właściwy moment na zastanowienie się, na refleksję dotyczącą pytania padającego w każdej epoce „skąd jesteśmy i dokąd zmierzamy?”, na które coraz trudniej znaleźć odpowiedź. Na te ważne dla pedagoga pytania „skąd, dokąd i jak?”, jak również istniejących (a także przyszłych) odpowiedzi należałoby szukać, moim zda-

niem, w ramach szeroko rozumianej tradycji, a także przejawów kultury współczesnej, a te, zgodnie z ideą pedagogiki kultury, przyswoić i zrozumieć.

Dla filozofa podstawowym ludzkim działaniem jest poznanie. „Bez poznania kierującego działaniem nie ma ludzkich (jako ludzkich) czynności i ich wytworów. (...) Źródłowym rozumieniem kultury jest właśnie moment poznawczy, w którym my, ludzie, „intelektualizujemy” zastaną naturę. Intelektualizacja zastanej rzeczywistości, przyswojenie jej sobie w ludzki sposób ubogaca człowieka o zinterioryzowane treści, co pozwala mu operować tymi treściami i następnie „wyjść” z siebie w akcie wolitywnego działania oraz w aktach twórczości (Krapiec, 1999). Według I. Wojnar „edukacja kulturalna powinna przygotowywać i uczyć jednostkę obecności w życiu kulturalnym społeczeństwa” (Wojnar 1996, s. 16–18). Zadaniem edukacji kulturalnej winno być przekazywanie i utrwalanie w jednostce różnorodnych składników dziedzictwa kulturalnego, zachęcanie do czerpania inspiracji, treści i środków w procesie własnych poszukiwań świata i twórczości z wielu różnych źródeł: dawnej odziedziczonej kultury, kultury aktualnej i pierwiastków kultury potencjalnej, jeszcze nie zobjektywizowanej na gruncie społecznym, ale włączonych do własnej antycypacji przyszłości (por. Jankowski 1996). Natomiast Suchodolski określa edukację kulturalną jako czynnik kształtowania ludzkiej egzystencji (Suchodolski 1986). Tak rozumiana edukacja kulturalna miałaby spełniać jego zdaniem szereg zasad, m.in. akceptację ludzkiej wspólnoty, uznanie zasa-

dy „bycia” nad posiadaniem, prymatu wartości nad korzyściami, dialogu kultury i integracji poprzez poszukiwanie wartości powszechnych i trwałych wbrew modzie na relatywizm (Truchlińska 2000). Rolę kultury podkreśla się także w funkcjach edukacji. Zdaniem K. Wieleckiego na przykład funkcja edukacji ma polegać na przekazywaniu kultury uniwersalnej. „Edukacja ma pomagać odnajdywać się w świetle kultury, rozumieć ją, jej zdegenerowane i afunkcjonalne obrazy oraz to, co uniwersalne. Edukacja, jeśli ma przygotowywać do społeczeństwa przyszłości, powinna być głównie nastawiona na rozwój podmiotowości młodego pokolenia oraz kompetencji do komunikacji społecznej (K. Wielecki 1996). To właśnie nastawienie ku podmiotowości oraz ćwiczenie komunikacji społecznej poprzez edukację kulturalną winny stać się podstawowym celem nauczania¹. Treści te porusza także Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku J. Delors, Edukacja. Jest w niej ukryty skarb (1998). Raport ten wskazuje na 4 podstawowe filary, na których winna opierać się współczesna edukacja, mianowicie: uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby być; uczyć się, aby żyć wspólnie (Delors 1998, s. 85–98; Hejnicka-Bezwińska 2000). Te cztery wyniki nauczania: wiedzieć, działać, być i żyć wspólnie wskazują na kompetencje, jakie winniśmy wynieść z procesu edukacji. Kompeten-

cje te moim zdaniem warunkują przyszłe życiowe wybory.

STYL ŻYCIA A EDUKACJA KULTURALNA

Życiowe wybory zawierają się w problematyce stylu życia rozumianej jako możliwości i umiejętności dokonywania wyborów, podejmowania decyzji, których regulatorem są wartości humanistyczne (Pielasińska 2000). Kategorię stylu życia przyjęłam za A. Sicińskim, który rozumie ją jako charakterystyczny dla danej zbiorowości „sposób bycia” w społeczeństwie. Ten „sposób bycia” to specyficzny zespół codziennych zachowań członków owej zbiorowości, stanowiący manifestację ich położenia społecznego, dzięki temu umożliwiającą ich społeczną identyfikację” (Siciński 1978, s. 13–14). O stylu życia obok budżetu czasu, konsumpcji dóbr materialnych, pracy ma świadczyć również skala potrzeb intelektualnych i estetycznych, sposób uczestniczenia w życiu publicznym oraz samoidentyfikacja ludzi uznających się za członków pewnej zbiorowości. Styl życia staje się w ten sposób cechą charakteryzującą zachowania społeczne, kategorią kultury czy kulturową przestrzenią, która otacza jednostkę w życiu codziennym, a charakter tej przestrzeni zależy w dużym stopniu od jej społecznego położenia (Palska 1999). Każda kultura wg antropologów jest wyborem z ogólnego repertuaru znaków, symbo-

¹ O trudnościach prowadzenia edukacji kulturalnej pisała W. Pielasińska, m.in. „Problemy edukacji kulturalnej młodzieży” (w:) *Alternatywna pedagogika humanistyczna* red. B. Suchodolski, Ossolineum 1990.

li, sensów, wartości, a styl życia tworzą wybory dokonywane jakby „na niższym piętze” wzorców codziennego postępowania grup i jednostek ludzkich (Pielasińska 2000, s. 150). Styl życia nie powstaje „z niczego”, ale zależy od warunkowań zewnętrznych (społeczno-kulturowych) i wewnętrznych (osobowościowych). Pojęcie stylu życia, według A. Sicińskiego, jest nierozłącznie związane z dokonywaniem przez ludzi wyborów w życiu codziennym (A. Siciński 1999, za W. Pielasińska 2000), a przekształcenia codziennego życia następują wolno i pod wpływem różnych czynników. Suchodolski uznawał styl życia za kształt ludzkich doświadczeń, za przejaw kultury. Poza tym twierdził, że w istocie źródłem sztuki i piękna jest życie (za B. Truchlińską 2000). A życie nie powinno mieć na celu tylko przetrwanie i obronę, ale także inicjatywę i radość (por A. Sztylka 1999). W tym miejscu należałoby zwrócić uwagę na dwa zasadnicze warunki radosnego, pełnego inicjatyw, odważnego życia, mianowicie na znaczenie twórczości i ekspresji. Koncepcje życia powstają poprzez odwoływanie się do poznanych i doświadczonych kulturowo wzorców i wartości. Jedną z takich wartości jest właśnie twórczość, która może być rozumiana szeroko jako zaangażowana i wartościowa działalność, a także jako autokreacja (Pufal-Struzik 1994). Zdaniem Krapca człowiek skazany jest na twórczość, ponieważ nic nie mógłby bez niej poznać ani zrobić. Twórczość, którą uzupełniamy otrzymywane z zewnątrz dane, jest niewątpliwa, powszechna i nieunikniona w każdej czynności człowieka. Dla Krapca twórczość to świadome wpro-

wadzenie „nowego kryterium organizowania treści przez siebie tworzonych” (M. Krapiec 1991, s. 178–179). Twórczość jest działaniem osobowym, czyli świadomym i dobrowolnym (Krapiec 1999). Takie rozumienie zakłada szerokie spektrum możliwości wyboru stojące przed każdym człowiekiem, każdy człowiek może świadomie i dobrowolnie kreować siebie i swoje życie. Dla realizacji tego celu potrzebna jest wewnętrzna wolność i umiejętność przewidywania (por. także T. Borowska 1999), ponieważ to wyobraźnia jest najważniejszą siłą tworzenia (Popek).

Ważnym aspektem jakości życia jest realizowanie własnych celów, respektowanie własnego systemu wartości, własnego sprawiedliwego, prawdziwego „ja”. Jednak konfrontacja z własnym ja może wiązać się z poczuciem własnej nijakości, braku znaczenia, bezsilności, samotności. Przed tymi doświadczeniami ludzie bronią się różnymi mechanizmami ucieczki od wolności: konformizmem, posłuszeństwem i automatyzacją (por Fromm 1978; za J. Maciuszek 1994).

Człowiek, pełen wewnętrznych sprzeczności, skazany jest na poszukiwania drogi życia. Wskazówką w tych poszukiwaniach może być edukacja przez kulturę, która polegałaby [przez analogię do postawy twórczej Fromma (za Popek op. cit.)] na uczeniu umiejętności widzenia, rozumienia, reagowania, dziwienia się, stawiania sobie pytań i angażowania się w działanie, tym samym edukacja przez kulturę stałaby się wychowaniem do samorealizacji. Wartości kultury mogą także pomóc wyzwolić ekspresję, która wg Pielasińskiej „stanowi ślad konkretnej indywidualno-

ści, jest potwierdzeniem własnej autentyczności, a jednocześnie pozwala przekroczyć granice własnej odrębności poprzez nawiązywanie związku ze światem” (Pielasińska 1983). Tak rozumiana ekspresja może przeciwdziałać konformizmowi oraz uleganiu instynktowi stadnemu. Ekspresja jest to proces samorealizacji, jak podkreślał H. Read, a równocześnie komunikacji społecznej. Umiejętności twórcze i umiejętności ekspresji można kształtować poprzez kontakt z kulturą, poprzez konfrontację własnego ja z drugim, poprzez interioryzowanie i przetwarzanie obecnych w kulturze wytworów i zachowań.

Styl życia, oparty na wartościach bezpośrednio wywodzących się z kultury i sztuki, zawsze był dla młodych ludzi ciekawy i pożądany; grupy parateatralne, teatry wędrowne, ruch młodzieży rockowej, grupy inspirowane kulturą i religiami Dalekiego Wschodu to tylko niektóre dziedziny działalności zmierzające do ulepszenia zastanej rzeczywistości (cokolwiek to znaczy) lub działania, jeśli zaistnieją sprzyjające okoliczności, na rzecz dobra wspólnego (por. Pielasińska 2000).

W socjologicznych badaniach wartości egzystencjalnych młodzieży lat dziewięćdziesiątych Świda-Ziemia wykazała, że podstawą działania dzisiejszej młodzieży nie jest bierność i lęk, lecz „świadomość przestrzeni wolności wyboru spośród wielu możliwości”, ujmowanie rzeczywistości jako możliwości, w ramach której każdy w sposób swobodny kształtuje swe poglądy i biografie (Świda-Ziemia 1995, por. Pielasińska 2000).

Współczesna różnorodność zjawisk kulturowych, istnienie obok siebie tra-

dycyjnych restauracji i McDonalda; muzyki Chopina, Pendereckiego i braci Golec; powieści Prousta, Whortona i harlequinów, z których te ostatnie mają największą popularność dla jednych może być obrazem upadku kultury, dla innych obrazem zachodzących zmian, a jednocześnie rozszerzaniem zakresu kulturowych wyborów.

W obecnej rzeczywistości kulturowej zadanie pedagoga nie należy do łatwych. Źródła odrębności kulturowej tkwią w tradycji, a ona sama ma doniosłe znaczenie w procesie socjalizacji. Znajomość i poszanowanie tradycji poprzez proces zinterioryzowania, przeżycia i przyswojenia jej treści jest najlepszą obroną przed globalizacją, która coraz silniej uniformizuje życie kulturowe społeczeństw. Tradycja jest także jednym z istotnych elementów tożsamości kulturowej każdego z nas. Kulturowania tradycji wymaga także lansowana idea pluralizmu kulturowego podkreślana przez Unię Europejską, która chce podtrzymać różnorodność kultur.

W jaki sposób zachęcić wychowanków do przyswojenia tradycji, która zwykle znajduje się na pewnym poziomie abstrakcji, a jest przekąźnikiem uznanych wartości, skoro jej narracja jest zupełnie inna od współczesnej? Dlatego bogactwo współczesnych zjawisk kulturowych staje się wyzwaniem dla pedagoga, który w mnogości i różnorodności zjawisk powinien odnaleźć i wskazać uniwersalne wartości kultury, na których opiera się cywilizowany świat, by możliwość postępującego niezrozumienia znaków i symboli kulturowych, lekceważenia wartości nie przyczyniało się do brutalizacji życia codziennego.

Bibliografia

1. **Popek S. (red.)**, *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*. Warszawa 1988.
2. **Borowska T.** *Homo construens – „Człowiek budujący”*. Edukacyjne przygotowanie do radzenia sobie z różnymi zagrożeniami (W:) *Dzieci i młodzież wobec zagrożeń dzisiejszego świata*, red. M. Dudzikowa, T. Borowska, Poznań 1999.
3. **Delors J.**, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa 1998.
4. **Suchodolski B. (red.)**, *Edukacja kulturalna a egzystencja człowieka*. Ossolineum 1986.
5. **Hejnicka-Bezwińska T.**, *O zmianach w edukacji, Konteksty, zagrożenia, możliwości*. Bydgoszcz 2000.
6. *Homo eligens. Społeczeństwo świadomego wyboru*. Księga jubileuszowa ku czci A. Sicińskiego. Warszawa 1999.
7. **Jankowski D.**, *Edukacja kulturalna i aktywność artystyczna*. Poznań 1996.
8. **Kłoskowska A.**, *Kultura masowa*. Warszawa 1983.
9. **Krąpiec M. A.**, *U podstaw rozumienia kultury*, Lublin 1991.
10. **Krąpiec M.A.**, *Człowiek w kulturze*, Lublin 1999.
11. **Łukaszewski W.**, *Człowiek i kultura* (W:) Łukaszewski W., *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984.
12. **Maciuszek J.**, *Jakość życia a nieuniknionność ludzkiego cierpienia* (W:) *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*, red. A. Bańka, R. Derbis, Poznań 1994.
13. **Palska H.**, *Styl życia. Stan badań i nowe potrzeby badawcze* (W:) *Homo eligens. Społeczeństwo świadomego wyboru*, Warszawa 1999.
14. **Pielasińska W.**, *Ekspresja – jej wartość i potrzeba*, Warszawa 1983.
15. **Pielasińska W.**, *Styl życia jako problem egzystencjalny i metodologiczny* (W:) *O nowy humanizm w edukacji*, red. J. Gajda, Lublin 2000.
16. **Pufal-Struzik J.**, *Aktywność twórcza człowieka i jej związek z samooceną życia*, red. A. Bańka, R. Derbis, Poznań 1994.
17. **Rybicki P.**, *Struktura współczesnego świata*, Warszawa 1979.
18. **Suchodolski B.**, *Dramat upowszechniania kultury (w Dylematy upowszechniania kultury*, red. J.Gajda' Lublin 199T .
19. **Siciński A.**, *Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, Warszawa 1978.
20. **Swida-Ziemia H.**, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*. Warszawa 1995.
21. **Sztylka A.**, *Jak stać się humanistą*, Radom 1999.
22. **Truchlińska B.**, *Bogdan Suchodolski – podstawy wychowania przez sztukę a pojęcie edukacji kulturalnej* (w *Sztuka i edukacja kulturalna w czasie przemian*. Lublin 2000.
23. **Wojnar I.**, *Trwała obecność pedagogiki kultury* (W:) *Pedagogika kultury a edukacja kulturalna*, red. J. Gajda, Lublin 1996.
24. **Znaniński F.**, *Współczesne narody*, Warszawa 1990.